

Post-Truth Çağında Deepfake ve Kuşaklar Arası Gerçeklik Algısı

Yasemin Faydalı

Yüksek Lisans Öğr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
faydalıyasemin@hotmail.com, ORCID:0009-0004-1794-6019

ÖZ

Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı deepfake teknolojisinin post-truth ikliminde, Türkiye örneklemindeki X ve Z kuşakları üzerindeki psikolojik yansımalarını ve gerçeklik algısı üzerindeki tahribatını analitik bir perspektifle analiz etmeyi hedeflemektedir. Nesnel gerçekliğin bireysel yargılar ve duygusal refleksler karşısında ikincil bir konuma itildiği günümüz bilgi ekosisteminde deepfake; bireyin görsel veriyi mutlak gerçek kabul etme yönündeki kadim zihinsel eğilimini suistimal ederek epistemolojik anksiyete, güven erozyonu ve bilişsel bitkinliğe yol açmaktadır. Araştırma kapsamında, Marc Prensky'nin "Dijital Yerli" ve "Dijital Göçmen" kavramsallaştırmalarından hareketle, İstanbul, Konya ve Adana illerinde yaşayan 20 X kuşağı ve 20 Z kuşağından toplam 40 katılımcı üzerinde nicel bir anket çalışması yürütülmüştür. Elde edilen ampirik veriler, iki kuşak arasında yapısal bir bilişsel uçurum olduğunu kanıtlamaktadır. Z kuşağı katılımcılarının %100'ü, sunulan sentetik içerikleri görsel dengesizlikler ve dijital kusurlar üzerinden hatasız bir şekilde tespit etmiştir. Bu kuşak için dijital güven varsayılan bir hak değil, sürekli bir teyit süreciyle ulaşılan geçici bir kanaattir. X kuşağında ise başlangıç evresinde katılımcıların yalnızca %35'i içeriği doğru teşhis edebilmiş, %65'i videoyu gerçek olarak nitelendirmiştir. X kuşağı, dijital manipülasyonları deşifre ederken teknik detaylardan ziyade bağlamsal ve mantıksal tutarsızlıklara odaklanmaktadır. Bu süreçte eğitimin gücü, X kuşağı üzerinde gerçekleştirilen kısa süreli teknik bilgilendirme müdahalesi, başlangıçta yanılan katılımcıların %61,5'inin hatalı çıkarımlarını yenilemesini sağlamıştır. Bulgular, dezenformasyonla mücadelede kuşakların farklı ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş dijital okuryazarlık stratejilerinin ve yasal düzenlemelerin ivediliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deepfake, Post-Truth, X Kuşağı, Z Kuşağı, Gerçeklik Algısı, Epistemolojik Şok.

Citation | Atf: Faydalı, Y. (2026). Post-Truth Çağında Deepfake ve Kuşaklar Arası Gerçeklik Algısı. *Epigraf: Sanat, Dil ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2026, 2 (1), 17-38. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19712887>

Received | Geliş Tarihi: 10.03.2026 | Revised | Revizyon Tarihi: 15.04.2026 | Accepted | Kabul Tarihi: 23.04.2026

© 2026 Epigraf. This article is published under a Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 license. *Epigraf: Journal of Art, Language, and Culture Studies* | <https://epigrafdergi.com/>

Deepfake and Intergenerational Perception of Reality in the Post-Truth Era

ABSTRACT

This study aims to analyze, through an analytical lens, the psychological repercussions and the erosion of reality perception caused by AI-based deepfake technology among Generation X and Generation Z in Turkey, within the context of the post-truth climate. In today's information ecosystem, where objective reality is relegated to a secondary position to individual judgments and emotional reflexes, deepfakes exploit the ancient human tendency to accept visual data as absolute truth. Consequently, it leads to epistemological anxiety, erosion of trust, and cognitive exhaustion. Within the scope of the research, moving from Marc Prensky's conceptualizations of "Digital Natives" and "Digital Immigrants," a quantitative survey was conducted with a total of 40 participants, comprising 20 individuals from Generation X and 20 from Generation Z residing in the provinces of Istanbul, Konya, and Adana. The empirical data obtained proves the existence of a structural cognitive gap between the two generations. 100% of the Generation Z participants flawlessly identified the presented synthetic content based on visual imbalances and digital imperfections. For this generation, digital trust is not a default right but a transient conviction attained through continuous verification. In contrast, among Generation X, only 35% of participants correctly diagnosed the content in the initial stage, while 65% characterized the video as real. When deciphering digital manipulations, Generation X focuses on contextual and logical inconsistencies rather than technical details. During this process, the power of education was demonstrated through a short-term technical briefing intervention conducted with Generation X; this resulted in 61.5% of the participants who initially erred revising their flawed inferences. This underscores the significant impact of pedagogical support in narrowing the gap between digital immigrants and the complexities of synthetic media. Generation Z. The findings underscore the urgency of digital literacy strategies and legal regulations tailored to the distinct needs of each generation in the fight against disinformation.

Keywords: Deepfake, Post-Truth, Generation X, Generation Z, Perception of Reality, Epistemological Shock.

Giriş

Yirmi birinci yüzyılın dijital bilgi ortamında, yapay zekâ disiplinindeki ivmeli ilerlemeler, kolektif gerçeklik bilincini kökten değiştiren yeni olguları beraberinde getirmiştir. Bu olguların merkezinde, derin öğrenme ve üretken çekişmeli ağlar aracılığıyla gerçeğinden ayırt edilemeyen sentetik içerikler oluşturan deepfake teknolojisi yer almaktadır. İlk etapta sinema ve eğlence dünyasında yenilikçi bir enstrüman olarak ortaya çıksa da bu teknolojinin dezenformasyon dalgaları, politik yönlendirmeler ve haysiyet suikastları gibi amaçlarla suistimal edilmesi, deepfake'i küresel ölçekte bir güvenlik tehdidinde dönüştürmüştür. Bu teknolojinin asıl tahrip edici kuvveti, modern toplumun içine hapsediği post-truth ikliminden güç almasıdır. Hakikat sonrası dönem yalnızca dezenformasyonun sayısal artışıyla olmaz. Post-truth, nesnel gerçekliğin bireysel kanaatler ve duygusal refleksler tarafından kuşatılarak geri plana itildiği, doğrunun rehberlik vasfını kaybettiği bir bilgi kuramsal kopuşu temsil etmektedir.

Deepfake, bu atmosferde kanıtın varlıksal değerini sarsmaktadır. Bireyin görsel veriyi mutlak gerçek kabul etme yönündeki kadim zihinsel eğilimini suistimal eden bu teknoloji, hakikati nesnel bir veri olmaktan çıkarmaktadır. Bunun yerine gerçekliği, bireyin kendi ideolojik aidiyetlerine göre şekillendirebileceği, esnek ve yapay bir kurgu haline dönüştürmektedir. Bu süreç, sosyal medya mecralarının yapısal dinamikleriyle iç içe geçmiş bir etkileşim ve karşılıklı bir besleme döngüsü içerisindedir. Dijital platformların dizgesel seçiciliği ve yankı odaları, hakikat sonrası dönemin doğasına uygun olarak, bireyleri yalnızca mevcut ön kabullerini pekiştirip destekleyen enformasyon kümeleriyle çevrelemektedir. Deepfake içerikler, bu dijital yankı odalarında rasyonel bir denetim sürecine tabi tutulmak yerine, duygusal bir onaylama mekanizması üzerinden hızla dolaşıma girmektedir. Hızın, doğrulama süreçlerini saf dışı bıraktığı bu mecralarda deepfake basit bir görüntü değişikliği olmanın ötesine geçerek, kolektif belleği ve toplumsal güven bağlarını sarsan bir dezenformasyon enstrümanına dönüşmektedir. Karşılaştığı her işitsel ve görsel verinin güvenilirliğini sorgulama mecburiyetinde kalan birey, bu çağa özgü bir bilgi kuramsal kaygıyı yani epistemolojik anksiyeteyi, geliştirmektedir. Nihayetinde bu durum, gerçeklik algısında köklü bir erozyona ve toplumsal yabancılaşmaya zemin hazırlamaktadır.

Söz konusu psikolojik sarsıntı ve hakikat kaybı, kuşaklar nezdinde farklı savunma mekanizmalarıyla karşılık bulmaktadır. Dijital mecraya sonradan eklenen ve medya tüketim pratikleri geleneksel habercilik disipliniyle sentezlenmiş olan X kuşağı (1965-1980), hakikat sonrası dönemin bu sentetik müdahaleleri karşısında daha sarsıcı bir güven krizi deneyimlemektedir. Buna karşın, enformasyon kirliliğinin ve akışkan gerçekliğin hüküm sürdüğü bir habitata doğan Z kuşağı (1997-2012), deepfake teknolojisine dair daha yüksek bir teknik duyarlılık geliştirmiş olsa da hakikatin süregelen bir manipülasyona maruz kaldığı bu düzlemde gerçeklik yorgunluğu ve

kronik bir kuşkuculuk sarmalıyla karşı karşıyadır. Bu çalışma; post-truth ve sosyal medya döngüsünde deepfake teknolojisinin, farklı bilişsel kodlara ve teknolojik arka planlara sahip bu iki kuşak üzerindeki psikolojik yansımalarını ve gerçeklik algısı üzerinde yarattığı tahribatı mukayeseli bir perspektifle analiz etmeyi hedeflemektedir.

X ve Z Kuşaklarının Psikolojik Algıları ve Tepkileri Arasındaki Farklılıklar

Yapay zekâ tabanlı sentetik medyanın ivmeli bir biçimde yayılım göstermesi; bireylerin gerçeklik tasavvurunu, medya mecralarına duyulan güveni ve hatta öz-kimlik bütünlüğünü tehdit eden karmaşık bir sosyo-teknik sorunları inşa etmiştir. Bu teknolojik dönüşüm ile nesnel hakikatin, bireysel kanaatler ve duygusal refleksler karşısında ikincil bir konuma itildiği post-truth ikliminin incelikli ve en tehlikeli dezenformasyon enstrümanı olarak işlevselleşmektedir. Deepfake teknolojisinin tetiklediği genel psikolojik etkiler yani kaygı bozuklukları, bilişsel bitkinlik ve güven erozyonu literatürde kuramsal düzeyde tartışılmaya başlanmış olsa da, hakikatin rehberlik vasfını yitirdiği bu yeni düzende, bahsi geçen etkilerin toplumsal katmanların genelinde tekdüze bir dağılım sergilemesi beklenmemektedir.

Bu süreç, dijital platformların yapısal dinamikleriyle karşılıklı ve mekânsız bir mimaride besleme döngüsü içerisinde devinmektedir (Aytaş, 2016). Sosyal mecraların dizgesel seçiciliği ve yankı odaları, hakikat sonrası dönemin yapısına uygun biçimde, bireyleri yalnızca kendi ön kabullerini pekiştiren enformasyon kümeleriyle çevrelemektedir. Rasyonel bir denetim sürecinden geçemeyen deepfake içerikler, bu dijital habitatlarda duygusal bir onay mekanizması aracılığıyla ivmeli bir yayılım sergilemektedir. Hız faktörünün, doğrulama süreçlerini saf dışı bıraktığı bu ağda; medya tüketim pratikleri, teknolojiyle kurulan bir bütün haline gelmiş ilişki ve dijital okuryazarlık düzeyleri, kuşaklar arasında dramatik bir farklılaşma arz etmektedir. Geleneksel medyanın teyit edilmiş gerçeklik disipliniyle şekillenmiş ve dijital evrene sonradan eklenmiş dijital göçmen X kuşağı ile enformasyon kaosunun, sosyal mecraların ve akışkan dijital kimliklerin birer doğal habitat olduğu bir dünyaya gözlerini açmış dijital yerli Z kuşağının bu yeni ve komplike manipülasyon enstrümanını algılama, soruşturma ve bundan psikolojik olarak etkilenme pratikleri kaçınılmaz bir biçimde farklılaşacaktır.

Araştırmanın temel izleği şu sorunsala odaklanmaktadır: Post-truth evrende, X kuşağının ontolojik bir sarsıntı neticesinde geliştirdiği gördüğüne itibar edememe refleksi yani derinleşen düzenli bir güvensizlik hali ve bilişsel çelişki ile Z kuşağının zaten kaotik bir doğaya sahip dijital habitatlarda bu yeni tehdiye karşı ürettiği savunma mekanizmaları arasındaki spesifik psikolojik ayrışmalar, somut verilerle henüz literatürde tanımlanmamıştır.

Özellikle Türkiye gibi sosyal medyanın temel haber alma ve sosyalleşme mecrası olarak yoğun ve kutuplaşmış bir düzlemde kullanıldığı sosyo-kültürel bağlamda bu iki kuşağın deepfake kaynaklı kaygı, güven kaybı ve kimlik tehdidi algılarındaki farklılaşmayı deşifre etmek hem akademik külliyattaki hem de dijital güvenlik stratejilerindeki ivedi bir araştırma boşluğuna denk düşmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın temel sorusu: 'Post-truth ve sosyal medya sarmalında, deepfake kullanımının X ve Z kuşağı bireylerinin psikolojik durumları üzerindeki farklılaşan etkileri nelerdir?' olarak formüle edilmiştir.

Bu çalışmanın ana eksenini deepfake içeriklerinin X ve Z kuşakları üzerindeki psikolojik yansımalarını mukayeseli bir perspektifle çözümlenmek ve bahsi geçen kuşakların bu teknolojik olguyu algılama biçimleri ile güven, kaygı ve mahremiyet ekseninde sergiledikleri farklılaşmaları deşifre etmektir. Bu temel hedef doğrultusunda çalışma; her iki kuşağın deepfake içeriklerini teşhis etme ve otantik veriden ayırt etme noktasındaki beceri düzeylerini karşılaştırmayı, bu tür sentetik içeriklere maruziyetin bireylerde tetiklediği dizgesel güven erozyonunun şiddetini ölçümlemeyi ve sürece eşlik eden anksiyete ile bilişsel bitkinlik seviyeleri arasındaki özgün ayrımları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca araştırma, deepfake teknolojisinin yarattığı öz-kimlik tehdidi ve mahremiyet ihlali kaygılarının kuşaklar nezdindeki algısal farklılıklarını analiz ederek, her iki grubun bu tür dezenformasyon stratejileriyle başa çıkma yöntemlerini ve dijital medya okuryazarlığına dair farkındalık düzeylerini betimsel ve karşılaştırmalı bir düzlemde bütünleştirmeyi hedeflemektedir.

Araştırma medya psikolojisi, teknoloji sosyolojisi ve kuşak çalışmaları disiplinlerinin teorik kesişim kümesinde konumlanmaktadır. Mevcut literatürde deepfake teknolojisini ağırlıklı olarak teknik altyapısı veya genel dezenformasyon dinamikleri çerçevesinde değerlendiren çalışmalar bulunsa da söz konusu teknolojinin tetiklediği özgün psikolojik tezahürleri özellikle kaygı bozuklukları ve kimlik tehdidi algısı gibi kuşak temelli bir perspektifle gerçek verilere dayalı olarak sorgulayan araştırmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu çalışma; teknolojik sosyalleşme pratikleri birbirinden radikal biçimde ayrılan X ve Z kuşaklarının, bu karmaşık tehdit karşısındaki bilişsel ve duyuşsal tepkilerini Türkiye'nin özgün sosyo-kültürel bağlamında mukayese eden öncü araştırmalardan biri olarak, külliyattaki bu temel boşluğu doldurma potansiyeli taşımaktadır.

Post-Truth Çağında Deepfake Teknolojisi

Deepfake kavramı, kökenini derin öğrenme (deep learning) ve sahtecilik (fake) terimlerinin bileşiminden almaktadır. Kavramsal olarak ilk kez 2017 yılında literatüre ve dijital kültüre dâhil olmuş olsa da teknik temelleri GAN mimarisine dayanmaktadır (Goodfellow, 2014). GAN yapısı; sahte veri kümeleri inşa eden bir üretici ağ ile bu verinin otantikliğini denetleyen bir ayırıcı ağın eşzamanlı işleyişi prensibiyle çalışır. Bu iki ağın rekabetçi eğitim süreci sonucunda ayırıcı ağın ve dolayısıyla insan algısının

kolaylıkla ayırt edemeyeceği hiper-gerçekçi dijital olarak üretilen görüntüler olanaklı hale gelmektedir.

Deepfake konusunu yanıltıcı bir araç olarak ele alan Schick (2020); bu teknolojinin sadece teknik bir gelişim sayılmayacağını, aksine sahte içerik üretmenin en ileri seviyesi olduğunu belirtmektedir. Bu durum, deepfake kaynaklı risklerin; makro düzeydeki siyasi manipülasyonlardan mikro düzeydeki kişisel mahremiyet ihlallerine kadar geniş bir aralıkta analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Başta siyasi propaganda süreçleri olmak üzere pek çok alanda tehdit unsuru teşkil eden bu teknoloji, bazı kesimlerce azımsansa dahi, kolektif ölçekte devasa bir güvensizlik iklimi inşa etmektedir. Politik manipülasyon düzleminde deepfake; özellikle seçim periyotlarında kurgusal itiraflar veya sahte olay temsilleri yaratarak kamuoyunu bilinçli bir biçimde yanlış yönlendirme potansiyeli barındırmaktadır. Şahsın onayı olmaksızın dolaşıma sokulan ses ve görüntü kayıtları, kitlelerin dezenformasyona maruz bırakılması neticesinde küresel ölçekli krizlere zemin hazırlayabilmektedir. Harris (2021) ise bireyin bedensel ve vokal kimliğinin rıza dışı kullanımının cinsel içerikli siber şiddet başta olmak üzere, telafisi mümkün olmayan itibar suikastlarına ve derin psikolojik travmalara sebebiyet verdiğini savunmaktadır. Bununla birlikte deepfake'in yarattığı tehlike, yalnızca sahte içerik üretimi ve bireysel tahribatlarla sınırlı kalmayıp; bizatihi hakikatin kendisini de şüpheli bir konuma sürükleyen ikincil ve daha köklü bir etkiye sahiptir. Bu noktada, Rubin'in (2019) "Yalancının Temettüsü" (Liar's Dividend) şeklinde tanımladığı paradoksal fenomen belirginleşmektedir. Bahsi geçen kuramsal perspektife göre, dezenformasyon odaklı aktörler, aleyhlerindeki mutlak ve hakiki kanıtları dahi deepfake oldukları gerekçesiyle reddederek kendilerine bir meşruiyet sahası açabilmekte; bu durum ise nesnel hakikatin bizzat kendisinin varlıksal bir kuşku zeminine çekilmesine yol açmaktadır. Netice itibarıyla deepfake teknolojisinin yarattığı bu atmosfer, çalışmanın kuramsal omurgasını oluşturan dizgesel güven aşınması ve epistemolojik güvensizlik olgularını doğrudan tahkim etmektedir.

Bu araştırmanın temel önermesi; deepfake tehdidi karşısında geliştirilen tutum ve reflekslerin, bireylerin teknolojiyle kurdukları ilişkinin niteliğine göre devasa bir ayrışma sergileyeceğidir. Bu perspektiften hareketle, Marc Prensky'nin (2001) literatüre kazandırdığı Dijital Yerli ve Dijital Göçmen kavramsallaştırması, söz konusu kuşaksal farklılaşmayı çözümlenmek adına kritik bir teorik zemin teşkil etmektedir. Prensky, 1965-1980 yılları arasında doğan X kuşağını Dijital Göçmenler olarak isimlendirmiştir. Bu kuşaklar, hayatlarının büyük bir kısmını televizyon ve yazılı basın gibi yani analog medya ve istikrarlı bilgi kaynakları tarafından belirlenen bir dünyada geçirmiştir. Dijital teknolojilere sonradan uyum sağladıkları için, medya tüketimlerinde geleneksel medyanın güvenilirliğini, dijital video gibi formatlara taşımaya eğilimlidirler. Bu durum, onların deepfake gibi ileri düzeyde manipülasyonlara karşı daha yüksek bir ilk inanma eğilimi göstermesine neden

olabilir. 1997-2012 yılları arasında doğan Z kuşağı yani Dijital Yerliler; bilgi kirliliğinin ve değişken dijital kimliklerin normal sayıldığı bir dünyaya doğmuştur. Sosyal medya ve teknolojik yenilikler bu kuşak için sonradan öğrenilen araçlar değil, düşünme biçimlerini şekillendiren birer ana dil gibidir. Bu kuşak, internette vakit geçirirken kendiliğinden işleyen bir şüphe mekanizması kullanmakta ve karşılaştığı her bilginin kanıtlanması gerektiği düşüncesiyle hareket etmektedir. Bu durum, araştırmamızın sonuçlarında gördüğümüz yüksek başarı oranının temel nedenini açıklamaktadır.

Deepfake teknolojisinin teknik kabiliyeti, içinde bulunduğumuz post-truth ikliminin sosyo-politik dinamikleriyle eklemlendiğinde toplumsal bir yıkıcılık boyutuna ulaşmaktadır. Post-truth; nesnel hakikatin, bireysel kanaatler ve duyuşsal refleksler tarafından kuşatılarak ikincil bir konuma itildiği, gerçeğin referans değerini yitirdiği bir epistemolojik kopuşu temsil eder. Bu dönemde bilginin geçerliliği onun gerçek verilere dayalı doğruluğundan ziyade, ne derece ikna edici olduğuyula veya bireyin mevcut dünya görüşünü ne ölçüde desteklediğiyle ilişkilendirilmektedir. Deepfake, tam de bu noktada sürece dâhil olarak bireyin gördüğüne inanma yönündeki kadim bilişsel eğilimini manipüle etmekte; hakikati doğrulanabilir bir veri olmaktan çıkarıp, öznenin ideolojik perspektifine göre şekillendirilebilen sentetik bir kurgu haline dönüştürmektedir. Bu yapay gerçeklik kurgusu, sosyal medya platformlarının işleyiş özellikleriyle karşılıklı bir etkileşim kurarak birbirini besleyen bir döngü oluşturmaktadır. Sosyal medyanın algoritmalara dayalı seçiciliği ve yankı odaları, post-truth döneminin yapısına uygun olarak, bireyleri sadece kendi önyargılarını güçlendiren bilgi yığınlarıyla kuşatmaktadır. Deepfake içerikler; bu dijital yankı odalarında mantıklı bir süzgeçten geçirilmek yerine, duygusal bir onay süreciyle hızla yayılmaktadır. Hızın, doğruluğun önüne geçtiği bu ortamlarda deepfake; sadece bir görüntü hilesi olmaktan çıkıp, ortak hafızayı ve toplumsal güveni hedef alan bir dezenformasyon silahına dönüşmektedir.

Maruz kaldığı her görsel-işitsel materyalin sahiciliğini sorgulama mecburiyetinde kalan birey, post-truth dönemine özgü bir epistemolojik anksiyete geliştirmektedir. Bu durum, gerçeklik algısında yapısal bir erozyona ve toplumsal yabancılaşma olgusuna zemin hazırlamaktadır. Söz konusu süreçte X kuşağı; post-truth ikliminin doğurduğu bu sentetik taarruzlar karşısında, geleneksel güven şemaları nedeniyle daha sarsıcı bir itimat krizi tecrübe ederken; Z kuşağı, hakikatin mütemadiyen manipüle edildiği bu konjonktürde gerçeklik yorgunluğu ve şüphecilik ile karşı karşıya kalmaktadır. Netice itibarıyla; post-truth ve sosyal medya etkileşimi, deepfake olgusunu teknik bir mevzu olmanın ötesine taşıyarak, kuşakların hakikatle kurdukları temel ilişkiyi temelden sarsan bir sorunsala dönüştürmektedir. Vraga ve Tully'ye (2020) göre medya okuryazarlığı araştırmaları; eleştirel düşünme ve içerik teyit etme becerilerinin, dezenformasyon faaliyetlerine karşı en dirençli savunma mekanizmasını teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu yetkinlik seti; bireyin sadece enformasyona erişim kabiliyetini değil, aynı zamanda maruz kaldığı görsel-işitsel materyalleri eleştirel bir muhakeme

sürecine tabi tutma, dayanağını sorgulama ve arka plandaki yönlendirici amacı çözümlenme kapasitesini de kapsar. Deepfake gibi hiper-gerçekçi sentetik medya türlerinin yayılım gösterdiği bir dönemde söz konusu okuryazarlık düzeyi; içeriğin iletisi kadar teknik kusurları, dijital yapaylıkları ve üretici kaynağı sorgulamayı zorunlu kılar. Yüksek medya okuryazarlığına sahip özneler, bir bilgiyi süratle içselleştirmek yerine muhtelif kanallardan teyit etme, çapraz doğrulama mekanizmalarını işletme ve bilişsel önyargılarının farkına varma eğilimi sergilerler. Bu aktif irdeleme süreci, bilhassa dijital göçmen olarak tanımlanan ve görsel imgelere geleneksel bir itimat atfeden X kuşağı için bir farkındalık kalkanı vazifesi görerek, dezenformasyona karşı toplumsal direncin temelini inşa eder. Bu çerçevede Pennycook ve Rand (2021); Z kuşağının teknik okuryazarlık düzeyinin daha ileri olduğunu, buna mukabil X kuşağının tespit becerisinin daha ziyade içeriğin bağlamsal tutarlılığına dayandığını savunmaktadırlar.

Araştırmamızın X kuşağına yönelik deneysel müdahale çıktısı; dijital okuryazarlık eğitimlerinin, bu grubun dezenformasyon faaliyetleri karşısındaki bilişsel kırılma eğilimini süratle minimize edebileceği yönündeki literatür varsayımlarını güçlü bir biçimde teyit etmektedir. Bu sonuç, Prensky'nin (2001) kavramsallaştırmasındaki Dijital Göçmen statüsünden kaynaklanan yapısal dezavantajların yani dijital içeriğe yönelik sezgisel septisizm eksikliği veya doğrulama araçlarını operasyonelleştirme güçlüğü gibi stratejik müdahalelerle bertaraf edilebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle deepfake gibi sentetik medya tehditlerini odağına alan yapılandırılmış eğitim projeksiyonları; bireylerin pasif alımlayıcı konumundan sıyrılarak, aktif birer eleştirel denetleyici rolü üstlenmeleri için elzem olan muhakeme ve kaynak teyidi yetilerini kazandırmaktadır. Bu bulgu; medya okuryazarlığı çalışmalarının, teknolojik gelişmelere bağlı kuşak farklarından kaynaklanan bilgi boşluğunu etkili bir biçimde kapatma ve toplumsal dayanıklılığı güçlendirmedeki rolünü kanıtlar niteliktedir.

Deepfake teknolojisinin yaygınlaşması, bireysel psikolojik dengeyi bozan ve toplumsal güven duygusunda onarılması zor zararlara yol açan pek çok faktörü tetiklemektedir. Bu yapay içerikler, geleneksel medyaya alışkın kitlelerin gördüğüne inanma alışkanlığını kötüye kullanarak, bilginin doğruluğuna dair genel bir güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Diğer bir deyişle birey, sadece dış bilgi kaynaklarından değil, kendi duyularıyla algıladığı dünyaya dair kavrayışından da derin bir şüphe duymaya başlamaktadır. Gerçekliği sürekli kontrol etme ve her şeyden şüphe duyma zorunluluğu, zihnin çalışma kapasitesi üzerinde büyük bir yük oluşturarak zihinsel yorgunluğa yol açmaktadır. Bu durum, sağlıklı kararlar almayı zorlaştırmakta ve bireyin yoğun bilgi akışından tamamen kopmak istemesiyle sonuçlanabilmektedir. Diğer yandan, kişinin yüz veya ses verilerinin rızası dışında değiştirilebilme riski, bir kimlik tehdidi ve özel hayat gizliliği sorunu yaratarak genel bir kaygı ortamını beslemektedir. Bu tabloda deepfake, sadece bir yanıltma aracı olmaktan çıkıp, bireyin psikolojik ve sosyal iyilik halini doğrudan hedef alan somut

bir tehdit hâline gelmektedir. Rini'nin (2017) sunduğu felsefi perspektif ışığında, deepfake olgusu yalnızca spesifik bir verinin doğruluğuna dair kuşku uyandırmakla kalmaz; aynı zamanda bireyin hakikati idrak etme kabiliyetine yönelik yapısal inancını da zedeler. Bu süreç, öznenin gördüklerimin gerçekliğini nasıl teyit edebilirim sorusu ekseninde şekillenen ve süreklilik arz eden bir tereddüt hali olan epistemolojik güvensizliği tetikler. Geleneksel medya disiplini ve otoritesine dayalı bir itimat kültüründe sosyalleşen X kuşağı için bu tür bir kırılma, dijital enformasyon ekosistemine karşı topyekûn bir güven bunalımı şeklinde ve çok daha sarsıcı bir boyutta tecrübe edilebilir. Sweller'ın kuramsal yaklaşımları ışığında, bu süregelen kuşku iklimi ve hakikate erişme kapasitesine dair hissedilen tereddüt, öznenin bilişsel mekanizmaları üzerinde doğrudan bir baskı oluşturmaktadır (2010). Birey, maruz kaldığı her bir iletiyi teyit etmek ya da muhtemel manipülasyonları çözümlenmek durumunda kaldığında, çalışma belleğinin mahdut kapasitesinde füzuli bir bilişsel yük birikimine sebebiyet vermektedir. Bu fenomen; enformasyonu işleme ve rasyonel kararlar alma sürecine tahsis edilmesi gereken zihinsel enerjinin, yanıltıcı içerik şüphesini yönetme çabasına sarf edilmesi anlamına gelmektedir. Nihayetinde, bu yüksek zihinsel efor ve kesintisiz doğrulama mecburiyeti; yalnızca bilişsel tükenmişliğe değil, aynı zamanda kronik bir anksiyete ve yoğun dijital stres tablosuna yol açarak, bireyleri bilgi edinme süreçlerinden ve haber tüketim pratiklerinden bütünüyle uzaklaşma, yani enformasyondan kaçınma eğilimine sevk edebilmektedir.

Deepfake teknolojisinin birey üzerindeki en mahrem psikolojik yansıması, bir kimlik tehdidi unsuru oluşturmaktadır. Şahsın dijital imgesinin ve vokal kimliğinin denetimsiz bir biçimde manipülasyona maruz bırakılabilme endişesi bilhassa Z kuşağı özelinde, dijital benlik bütünlüğünü hedef alan yapısal bir mahremiyet kaygısı ve zihinsel bir baskı inşa etmektedir. Bu tehdit algısı, bireylerin kendi dijital ayak izlerini yönetme ve sanal dünyadaki varlıklarını kurgulama süreçlerinde çok daha ihtiyatlı bir tutum sergilemelerine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla, dijital temsilin rıza dışı dönüştürülebilirliği, bireyin siber sahadaki ontolojik güvenliğini sarsan temel bir huzursuzluk kaynağına dönüşmektedir.

Mevcut literatür incelendiğinde, deepfake olgusunun ağırlıklı olarak teknik güvenlik açıkları ya da bilişim suçları perspektifinden irdelendiği görülmektedir. Oysa bu teknolojinin, nesnel gerçekliğin sarsıldığı post-truth atmosferiyle kurduğu köklü ilişki ve bu durumun kuşaklar bazında yarattığı farklılaşan sonuçlar henüz akademik düzlemde yeterince tartışmaya açılmamıştır. Geçmiş çalışmalar genellikle deepfake'in dezenformasyon üretme kapasitesini ele alırken; gerçekliğin ölçüt olma vasfını kaybettiği bu yeni düzende, farklı dijital alışkanlıklara sahip kuşakların hakikatle kurdukları bağı ampirik verilerle kıyaslayan kapsayıcı bir bakış açısı sunmakta yetersiz kalmıştır. Bu araştırma deepfake teknolojisini sadece görsel bir müdahale olarak değil, post-truth döneminin yarattığı bilgi krizinin somut bir yansıması olarak konumlandırarak, alandaki bu kuramsal eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Deepfake literatürünün büyük çoğunluğu, teknolojinin genel etkilerine veya teknik tespit yöntemlerine odaklanmıştır (Gupta vd., 2022; Schick ve Schick, 2020). Ancak, dezenformasyona yönelik algısal süreçlerin ve duygusal tepkilerin toplumsal kesimler arasında aynı veya benzer olmadığı kabul edilmelidir (Vraga ve Tully, 2020). Literatür, medyanın güvenilirliğine ve teknolojiye atfedilen anlama dair temel farklılıklar taşıyan X Kuşağı ile Z Kuşağı bireylerinin deepfake'e verdikleri ayrıştırılmış psikolojik tepkileri karşılaştıran derinlemesine bir ampirik çalışmadan yoksundur. Çalışmamız, genel geçer bir deepfake anksiyetesi yerine, kuşakların farklı medya okuryazarlığı ve teknolojik sosyalleşme süreçlerinden kaynaklanan spesifik bilişsel ve duygusal tepkilerini ayrıştırarak bu boşluğu gidermektedir.

Yöntem

Bu araştırma, post-truth çağında deepfake teknolojisinin X ve Z kuşakları üzerindeki psikolojik etkilerini ve gerçeklik algısı üzerindeki farklılaşmaları ortaya koymayı amaçlayan nicel araştırma desenine dayanmaktadır. Çalışma, karşılaştırmalı bir analiz yaklaşımı benimseyerek iki kuşak arasındaki bilişsel ve duyuşsal ayrışmaları ölçmeyi hedeflemektedir. Araştırmada betimsel ve karşılaştırmalı tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, mevcut durumu olduğu gibi ortaya koymayı ve farklı gruplar arasındaki değişkenleri karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Çalışma kapsamında X ve Z kuşaklarının deepfake içeriklerine yönelik algılama, güven, kaygı ve bilişsel yük düzeyleri karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan X ve Z kuşağı bireyler oluşturmaktadır. Örneklem ise amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda İstanbul, Konya ve Adana illerinde yaşayan toplam 40 katılımcı araştırmaya dahil edilmiştir.

- X Kuşağı: 20 katılımcı (1965–1980 doğumlular)
- Z Kuşağı: 20 katılımcı (1997–2012 doğumlular)

Katılımcıların seçiminde temel kriter, kuşak aidiyetlerini belirleyen kronolojik sınırlar olmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Anket formu, deepfake algısını ve psikolojik etkileri ölçmeye yönelik 5 temel sorudan oluşmaktadır:

1. Deepfake teknolojisine ilişkin farkındalık düzeyi
2. Sunulan içeriğin gerçeklik değerlendirmesi (deepfake/ gerçek ayrımı)
3. Dijital içeriklere duyulan güven düzeyi
4. Bilişsel yük ve zihinsel yorgunluk algısı

5. Manipülasyon ve kandırılma endişesi

Sorular hem bilişsel (algılama, teşhis) hem de duyuşsal (kaygı, güven) boyutları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Araştırma sürecinde katılımcılara öncelikle yapay zekâ tarafından üretilmiş bir deepfake video içeriği izletilmiştir. Ardından katılımcılardan bu içeriğin gerçek olup olmadığına dair değerlendirme yapmaları istenmiştir. X kuşağı grubuna ayrıca deneysel bir boyut eklenmiş ve şu aşamalar uygulanmıştır:

1. İlk değerlendirme (ön test niteliğinde)
2. Deepfake teknolojisine ilişkin kısa teknik bilgilendirme
3. Aynı içeriğin yeniden değerlendirilmesi (son test niteliğinde)

Bu süreç, özellikle X kuşağında eğitim müdahalesinin etkisini ölçmeye yönelik olarak kurgulanmıştır.

Bulgular ve Analiz

Araştırmanın uygulama safhasında, Türkiye'deki X ve Z kuşaklarının deepfake olgusuna yönelik yaklaşımlarını ölçümlemek amacıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Katılımcı havuzu, doğum yılları referans alınarak her iki kuşağı temsilen seçilen toplam 40 bireyden (20 X kuşağı, 20 Z kuşağı) oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde temel belirleyici kriter, şahısların kuşak aidiyetlerini belirleyen kronolojik sınırlara uygunlukları olmuştur. Elde edilen ampirik veriler, deepfake teknolojisine dair algılama düzeyleri ve teşhis kabiliyetleri hususunda Türkiye'deki X ve Z kuşakları arasında keskin bir ayrışma yaşandığını somutlaştırmaktadır. Mevcut bulgular, bu farklılaşmanın yalnızca teknik bir dijital yetkinlik farkı olmadığını; aksine, dijital bir habitata gözlerini açmak ile bu yapıya sonradan eklenmek arasındaki yapısal bilişsel kırılmayı net bir biçimde yansıttığını kanıtlamaktadır.

X Kuşağı Araştırma Verileri (N=20)

Araştırma Sorusu 1: Deepfake hakkında bilginiz var mı?

Katılımcı 1-7 (Doğru bilenler): "Evet, sosyal medyada görmüştüm", "Haberlerde duymuştum", "İsmin biliyorum", "Az çok bir fikrim var", "Hayır, ilk kez duyuyorum ama videodan şüphelendim", "Evet, sahte videolar olduğunu biliyorum", "Duymuştum".

Katılımcı 8-15 (Müdahale ile ikna olanlar): "Hayır, bilgim yok", "İlk defa duyuyorum", "Duymadım", "Nedir bilmiyorum", "Hayır, hiç duymadım", "Bilгим yok", "Hayır".

Katılımcı 16-20 (Yanılmaya devam edenler): "Hayır", "Bilmiyorum", "Duymadım", "İlk kez sizden duyuyorum".

Araştırma Sorusu 2: İzlediğiniz içerikler deepfake mi, gerçek mi?

Katılımcı 1-7: "Deepfake, çünkü adamın ağzı ve sesi uyuşmuyor", "Sahte, kelimeler çok absürt", "Deepfake, görüntüde bir yapaylık var", "Sahte olduğunu düşünüyorum", "Bence sahte, çok mantıksız konuşuyor", "Deepfake, göz hareketleri doğal değil", "Sahte içerik".

Katılımcı 8-15: (İlk cevapları "Gerçek" idi, bilgilendirme sonrası şu cevabı verdiler): "Başta gerçek sandım ama anlatınca sahte olduğunu anladım", "Gerçek demiştim, meğer sahteymiş", "Şu an bakınca sahte olduğu belli oluyor", "Sahteymiş, çok şaşırdım", "Bilgilendirmeden sonra sahte olduğunu kabul ediyorum", "Gerçekten ayırt etmek zormuş, sahte", "Sahte olduğunu şimdi fark ettim", "Yapay zekaymış, sahte".

Katılımcı 16-20: "Gerçek, bence yanılıyorsunuz", "Hala gerçek gibi geliyor", "Bence gerçek bir insan bu", "Gerçek olduğunu düşünüyorum", "Gerçekten ayıramıyorum, bence gerçek".

Araştırma Sorusu 3: Bu videoyu izlemek, genel olarak internette gördüğünüz içeriklere duyduğunuz güveni ne yönde etkiledi?

Katılımcı 1-5: "Artık hiçbir şeye inanmam", "Zaten güvenmiyordum, güvenim iyice bitti", "Çok daha şüpheli yaklaşıyorum", "İnternetteki her şeyden şüphe eder oldum", "Güvenim tamamen sarsıldı".

Katılımcı 6-15: "Bundan sonra videolara bile inanmayacağım", "Büyük bir güvensizlik oluştu", "Şüpheliğim arttı", "Gördüğüm her şeyi sorgulayacağım", "Güvenim ciddi oranda azaldı", "İnternet ortamı iyice tekensizleşti", "Korkutucu bir güvensizlik", "Güven diye bir şey kalmadı", "Şüpheli oldum".

Katılımcı 16-20: "Benim güvenim değişmedi", "Etkilemedi", "Zaten neye inanacağımızı şaşırдық", "Pek bir şey değişmedi", "Fark etmedi".

Araştırma Sorusu 4: Bu tür videoların var olduğunu bilmek, gelecekte haber veya video tüketirken size ekstra bir dikkat etme zorunluluğu veya zihinsel yorgunluk yükleyeceğini düşünüyor musunuz?

Katılımcı 1-10: "Kesinlikle evet, her şeyi teyit etmek çok yorucu", "Zihinsel bir yük olacağı kesin", "Artık huzurla video izleyemeyeceğiz, hep bir şüphe olacak", "Evet, çok dikkat etmek gerekecek", "Yorgunluk vereceğini düşünüyorum", "Sürekli tetikte olmak yorucu", "Evet, büyük bir külfet", "Zorunluluk hissediyorum", "Zihinsel olarak yıpratıcı", "Evet, yorulacağız".

Katılımcı 11-18: "Zorunda kalacağız ama yorucu", "Evet, dikkat etmeliyiz", "Bence de yük getirecek", "Her videoyu sorgulamak kolay değil", "Yorgunluk yapacaktır", "Dikkat etmek şart oldu", "Evet, düşünüyorum", "Büyük bir yük".

Katılımcı 19-20: "Hayır, o kadar uğraşmam", "Düşünmüyorum, neyse odur".

Araştırma Sorusu 5: Bu teknolojinin varlığı, sizi kişisel olarak kandırılma veya manipüle edilme konusunda ne kadar endişelendiriyor?

Katılımcı 1-8: "Çok endişeliyim, her an kandırılabiliriz", "Korkutucu seviyede endişelendiriyor", "Manipüle edilmekten çok korkuyorum", "Oldukça endişeliyim", "Çok fazla", "Gelecekte endişe duyuyorum", "Kişisel güvenliğim için endişeliyim", "Çok endişeliyim".

Katılımcı 9-16: "Endişeliyim", "Bayağı korkutuyor", "Kandırılma riskimiz arttı", "Orta derecede endişeliyim", "Yapay zekâ beni korkutuyor", "Endişelenmemek elde değil", "Oldukça fazla", "Evet, endişeliyim".

Katılımcı 17-20: "Çok değil", "Pek endişelendirmiyor", "Kısmen", "Hayır, endişelenmiyorum".

X kuşağı katılımcılarından (N=20) elde edilen veriler, bu grubun deepfake teknolojisi karşısında yaşadığı bilişsel süreci ve gelişen psikolojik tutumları beş temel soru ekseninde ortaya koymaktadır.

Katılımcıların deepfake olgusuna dair öncül farkındalık düzeyleri tetkik edildiğinde, %65'lik (K8-K20) baskın bir çoğunluğun bu kavramsal çerçeveye tamamen yabancı olduğu müşahade edilmiştir. Yalnızca %35'lik (K1-K7) sınırlı bir kesim, kavramı kitle iletişim araçları veya sosyal ağlar üzerinden işittiğini beyan etmiştir. Söz konusu bilinç düzeyi, içerik teşhis sonuçlarıyla doğrudan korelasyon sergilemektedir. Uygulamanın ilk evresinde deneklerin büyük bölümü (%65), sunulan materyali gerçek olarak nitelendirmiştir. Öte yandan, videonun sentetik doğasını ilk bakışta saptayan 7 katılımcı (K1-K7); muhakemelerini teknik parametrelerden ziyade, konuşmacının ağız hareketleri ile vokal senkronizasyonu arasındaki uyumsuzluk, ifadelerin absürtlüğü ve söylemsel mantıksızlıklar gibi bağlamsal tutarsızlıklara dayandırmıştır. Bu bulgu, X kuşağının dijital manipülasyonları deşifre ederken görsel teknik kusurlardan ziyade, mantıksal ve semantik ipuçlarını birer filtre olarak kullandığını teyit etmektedir.

Araştırmanın en çarpıcı verisi, uygulama safhasındaki müdahale evresinde tezahür etmiştir. Başlangıç aşamasında materyali gerçek olarak sınıflandıran 13 denekten 8'i (K8-K15), deepfake teknolojisine dair gerçekleştirilen kısa süreli bilgilendirme seansının ardından, içerikteki sentetik emareleri fark ederek ilk kanaatlerini revize etmişlerdir. Katılımcıların; 'İlk etapta gerçeklik payı olduğuna inandım fakat teknik detaylar aktarılınca yapaylığı kavradım' ve 'Bilgilendirme sonrası bakınca kusurlar belirginleşti' (K8, K10) yönündeki beyanları, X kuşağının nitelikli veri akışı sayesinde bilişsel savunma şemalarını süratle güncelleyebilme kapasitesine sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Buna karşın, 5 katılımcı (K16-K20) sunulan kuramsal açıklamalara rağmen ayırım yapma noktasında güçlük yaşamış veya içeriğin otantikliği konusundaki ısrarcı tutumlarını sürdürmüşlerdir.

İçeriğin sentetik doğasının ifşa edilmesi, deneklerin dijital mecralara yönelik besledikleri güven algısında köklü bir kırılmaya sebebiyet vermiştir. Örneklemin %75'lik (K1-K15) kısmının; 'Bundan sonra hiçbir veriye itibar edemem', 'İtimat zeminim bütünüyle yok oldu' ve 'Sanal dünya tekinsiz bir sahaya dönüştü' şeklindeki beyanları, öznelerin yaşadığı epistemolojik kopuşu açıkça sergilemektedir. Bu tablo, Keyes'in (2004) post-truth ikliminde bireylerin maruz kaldığı yaygın dürüstlük kaybı ve manipüle edilme kaygısı neticesinde geliştirdikleri radikal şüphecilik teorisiyle tam bir mutabakat içerisinde. Nitekim katılımcılar, söz konusu deneyimi spesifik bir video ile sınırlı tutmayı; dijital enformasyon ekosisteminin bütününe bir güven krizi alanı olarak zihinlerinde yeniden kodlamışlardır.

Geleceğe dönük haber tüketim pratiklerine ilişkin projeksiyonlarda, katılımcıların %90'lık (K1-K18) ezici bir çoğunluğu, maruz kaldıkları her veriyi doğrulama mecburiyetinin zihinsel süreçlerinde belirgin bir yorgunluk inşa edeceğini ikrar etmiştir. Deneklerin beyanlarında öne çıkan; "Sürekli teyit mekanizmasını işletmek oldukça yıpratıcı.", "İçerikleri artık dingin bir zihinle takip edemeyeceğiz" ve "Büyük bir bilişsel külfet" (K1, K3, K7) şeklindeki nitelemeler; post-truth ikliminde 'sürekli teyakkuzda olma' halinin doğurduğu bilişsel yükün, X kuşağı özneleri üzerindeki baskısını teyit etmektedir. Bu durum, bireylerin bilgiye erişim motivasyonlarını zayıflatan ve enformasyonel süreçleri birer mental iş yükü olarak kodlamalarına neden olan yapısal bir zorlanmayı işaret etmektedir.

Araştırmanın nihai bulguları arasında, katılımcıların %80'lik (K1-K16) ezici bir bölümünün; şahsi düzlemde manipüle edilme ve aldatılma hususunda yüksek bir anksiyete taşıdıkları tespit edilmiştir. Bilhassa "Dehşet verici düzeyde kaygılıyım" (K2) ve "Yapay zekâ bende bir korku iklimi yaratıyor" (K13) şeklindeki vurgular, bahse konu teknolojinin bireysel emniyet algısını doğrudan tehdit ettiğini somutlaştırmaktadır. Bununla birlikte, örneklemin %20'lik kısıtlı bir kesimi, teknolojiyi kendi yaşam kürelerinin dışında konumlandırarak veya mevcut dijital dönüşümü kanıksayarak daha düşük bir endişe profili sergilemiştir. Bu veriler, deepfake olgusunun X kuşağı zihninde sadece toplumsal bir dezenformasyon aracı olarak değil, aynı zamanda mahremiyeti ve kişisel bütünlüğü hedef alan bir risk faktörü olarak kodlandığını doğrulamaktadır.

Z Kuşağı Araştırma Verileri (N=20)

Araştırma Sorusu 1: Deepfake hakkında bilginiz var mı?

Katılımcı 1-20 (Tamamı): "Evet, sürekli karşıma çıkıyor", "Biliyorum, yapay zekayla yapıyor", "Teknik olarak nasıl yapıldığını bile biliyorum", "Evet, sosyal medyada akım olmuştu", "Tabii ki, çok yaygın bir teknoloji", "Haberlerde ve YouTube'da çok gördüm", "Evet, biliyorum".

Araştırma Sorusu 2: İzlediğiniz içerikler deepfake mi, gerçek mi?

Katılımcı 1-20 (Tamamı): "Deepfake, piksellerden belli oluyor", "Sahte, adamın göz kırpması doğal değil", "Yapay zeka bu, ışık yansımaları hatalı", "Deepfake olduğu saniyesinde anlaşılıyor", "Görüntüde dijital bir kayma var, sahte", "Ten dokusu çok pürüzsüz, kesinlikle deepfake", "Ses senkronizasyonu mükemmel değil, sahte içerik".

Araştırma Sorusu 3: Bu videoyu izlemek, internet içeriklerine duyduğunuz güveni ne yönde etkiledi?

Katılımcı 1-12: "Zaten güvenmiyordum, bir şey değişmedi", "İnternette gördüğüm her şeye şüpheyle bakmak benim için normal", "Güvenim etkilenmedi çünkü her şeyin sahte olabileceğini biliyorum".

Katılımcı 13-20: "Daha dikkatli olmam gerektiğini hatırlattı", "Şüphe düzeyim zaten yüksekti, aynı kaldı", "Fark etmedi, dijital dünyanın gerçeği bu".

Araştırma Sorusu 4: Bu videoların varlığı, gelecekte haber tüketirken zihinsel yorgunluk yükleyecek mi?

Katılımcı 1-8: "Biraz yorucu olabilir ama alıştık", "Teyit etmek zaman alıyor ama zihinsel yük değil".

Katılımcı 9-20: "Hayır, bu zaten dijital okuryazarlığın bir parçası", "Otomatik olarak sorguluyorum, ekstra bir yorgunluk hissetmiyorum", "Bu devirde her şeyi sorgulamak bir zorunluluk, yük gibi görmüyorum".

Araştırma Sorusu 5: Kişisel olarak kandırılma veya manipüle edilme konusunda ne kadar endişelisiniz?

Katılımcı 1-15: "Çok endişeli değilim, teknolojiyi bildiğim için ayırabilirim", "Teknik olarak bildiğim için kandırılmam zayıf bir ihtimal", "Orta seviye, dikkatli olursam sorun olmaz".

Katılımcı 16-20: "Kişisel olarak değil ama toplumsal olarak endişeliyim", "İnsanların genel olarak kandırılması beni korkutuyor", "Düşük derecede endişeliyim".

Z kuşağı deneklerinden derlenen veriler, bu kuşak birimlerinin dijital ekosisteme yönelik geliştirdikleri doğal bağışıklığı ve ileri düzey teknik okuryazarlık yetkinliğini açıkça ortaya koymaktadır. Z kuşağı örnekleminin tamamı (%100), sunulan materyali herhangi bir tereddüde yer bırakmaksızın deepfake olarak teşhis etmiştir. Bu başarının yapısal zemininde, X kuşağının sergilediği anlamsal/mantıksal septisizmin aksine, Z kuşağının teknik septisizmi yer almaktadır. Katılımcıların; ışık ve gölge uyumsuzluğu gibi fotometrik tutarsızlıklar, epidermal doku pürüzsüzlüğü ve piksellenme kusurları gibi mikroskobik detaylara odaklanması, bu kuşağın dijital materyalleri tüketirken eşzamanlı olarak gelişmiş bir görsel analiz süzgecini işlettiğini kanıtlamaktadır.

Sanal platformların güvenilirliğine dair veriler analiz edildiğinde; Z kuşağının, dijital mecraları esasen varsayılan olarak emniyetsiz kabul ettiği saptanmıştır. X kuşağı öznelerinde ontolojik bir sarsıntıya yol açan deepfake olgusu, Z kuşağı nezdinde dijital ekosistemin doğal ve öngörülebilir bir bileşeni olarak algılanmaktadır. Bu tablo, Z kuşağının post-truth ikliminde hakikati muhafaza etme çabasından ziyade, stratejik bir septisizm geliştirerek sahteliği yönetme ve deşifre etme pratiğine odaklandığını kanıtlamaktadır. Netice itibarıyla bu kuşak için dijital güven, verilmiş bir hak değil; ancak teknik bir eleme ve sürekli bir teyit süreci sonunda ulaşılan geçici bir kanaat niteliği taşımaktadır.

Z kuşağı özneleri, teyit ve doğrulama süreçlerini zihinsel bir külfet olarak addetmemekte; aksine bu pratikleri dijital yaşamın rutin bir bileşeni olarak içselleştirmektedir. Katılımcı beyanlarında görülen otomatik bir sorgulama refleksi geliştirme vurgusu, bu kuşakta doğrulama davranışının yerleşik bilişsel bir alışkanlığa dönüştüğünü kanıtlamaktadır. Bunun yanı sıra, manipülasyona maruz kalma kaygısının düşük seyretmesi, deneklerin teknik yetkinliklerinden kaynaklanan yüksek bir dijital özgüvene sahip olduklarını göstermektedir. Z kuşağı, sentetik müdahaleleri bireysel bir güvenlik tehdidinden ziyade, makro düzeyde toplumsal bir risk alanı olarak kodlamaktadır.

Araştırmanın istatistiksel açıdan en belirgin ve çarpıcı verisi Z kuşağı örnekleminde elde edilmiştir. Bu kuşağa mensup 20 katılımcının tamamı (%100), kendilerine sunulan ve anonim bir aktörü içeren sokak röportajı sekansının bir deepfake ürünü olduğunu hatasız bir biçimde saptamıştır.

Söz konusu tablo, Z kuşağının teknolojiyle tesis ettiği simbiyotik ilişkiyi doğrulamaktadır. Bu kuşak birimleri için yapay zekâ; teorik bir düzlemde ziyade, gündelik pratiklerin ve dijital sosyalleşmenin ayrılmaz bir uzantısıdır. Teknolojik determinizm bağlamında bu iklimin içine doğmuş olma hali, bireylere dijital çıktılara karşı adeta içgüdüsel bir eleştirel süzgeç kazandırmıştır. Z kuşağı, bir içeriğin otantikliğini sorgulamak adına X kuşağında gözlemlenen ek bir bilişsel efor sarf etme zorunluluğu hissetmemekte; içeriği alımlarken bu analitik filtreyi kendiliğinden aktive etmektedir. Buna karşılık, dijital göçmen literatürüyle özdeşleşen X kuşağı özneleri, aynı materyale maruz kaldıklarında teşhis sürecinde bariz bir güçlkle karşılaşmışlardır. Uygulamanın başlangıç safhasında, X kuşağı örnekleminin baskın bir çoğunluğu (%65; 13 denek), izledikleri sekansın otantik bir sokak röportajı olduğuna dair kesin bir kanaat geliştirmiştir. Katılımcıların yalnızca %35'lik (7 denek) mahdut bir kesimi, içeriğin sentetik doğasını ve manipülatif karakterini ayırt etme başarısı gösterebilmiştir.

X kuşağını temsil eden bu %65'lik grubun başlangıçtaki tutumu, bu jenerasyonun dijital materyalleri alımlama pratiğine dair kayda değer doneler sunmaktadır: X kuşağı perspektifinde video formatı; metin veya durağan fotoğraflara nispeten,

geleneksel medya mecralarının bir mirası olarak hâlâ daha yüksek bir ontolojik doğruluk ve itibar değeri taşımaktadır.

Araştırmanın deneysel müdahale safhası, pedagojik yönlendirmenin dönüştürücü gücünü çarpıcı bir biçimde sergilemiştir. Materyalin otantik olduğuna kanaat getiren 13 deneğe deepfake teknolojisinin çalışma prensiplerine dair kompakt bir bilgilendirme sunulup video yeniden gösterildiğinde, katılımcılarda bir bilişsel yeniden yapılandırma süreci tetiklenmiştir. Söz konusu müdahale neticesinde, 13 katılımcıdan 8'i (%61,5) başlangıçtaki hatalı çıkarımlarını revize ederek videonun sentetik mahiyetini kavramıştır. Bu veri; dijital okuryazarlık eğitimlerinin ve stratejik farkındalık çalışmalarının, dezenformasyon karşısındaki kırılganlığı minimize etmede ne derece hayati bir işlev üstlendiğini ampirik olarak kanıtlamaktadır.

Uygulamanın başlangıcında videonun sentetik doğasını isabetli bir biçimde saptayan 7 X kuşağı deneğinin öne sürdüğü gerekçeler, dikkate değer analitik veriler sunmaktadır. Bu grup; teşhis sürecini Z kuşağının aksine dijital materyalin teknik kusurları üzerinden değil, içeriğin anlamsal tutarsızlıkları temelinde gerçekleştirmiştir. Katılımcı beyanlarında rastlanan; "Dijital ağlarda bu tür asılsız içeriklerle sıkça karşılaşmaktayız" ve "Kullanılan dil ve ifadeler aşırı derecede absürttü" yönündeki nitelermeler, bu bireylerin başarısının teknolojik bir çözümlenmeden ziyade, geçmiş birikimlere dayalı bir içerik eleştirisinden beslendiğini kanıtlamaktadır. Bu durum, X kuşağının dezenformasyonu deşifre ederken görsellikten çok, mesajın bağlamsal doğruluğunu ve mantıksal örüntüsünü birincil kriter olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Çalışma kapsamında, kasti bir tercihle küresel bir figür yerine bütünüyle yapay zekâ tarafından üretilmiş, anonim bir sivil karakterin kullanılmasının, teşhis sürecindeki zorluk katsayısını en üst düzeye çıkardığı müşahede edilmiştir. Katılımcıların mülakatlarda değindiği Tom Cruise örneğinde olduğu gibi; aşinalık duyulan bir simanın jest, mimik ve özgün hitabet kalıplarındaki mikroskobik sapmalar, zihinsel bir kontrast yaratarak kolayca deşifre edilebilmektedir. Öte yandan, deneklerin geçmişe dönük herhangi bir bilişsel referans noktasına sahip olmadığı, sentetik olarak inşa edilmiş bir yüz; bilhassa X kuşağı öznelere için gerçeklik illüzyonunu bozmayı güçleştiren yapısal bir bariyer oluşturmuştur. Bu analiz, kuşaklar arası dijital asimetrinin, dezenformasyon taarruzları karşısındaki savunmasızlık parametrelerini nasıl doğrudan belirlediğini somut ve istatistiksel bir gerçeklik olarak kanıtlamaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler, Türkiye örneğindeki X ve Z kuşaklarının deepfake teknolojisini kavrama ve teşhis etme yetileri arasında basit bir farklılığın ötesinde, yapısal bir bilişsel uçurum bulunduğunu gözlem ve kanıtlara dayalı olarak kanıtlamaktadır. Tartışma bölümü; söz konusu bu derin ayrışmanın kuramsal dayanaklarını, toplumsal yansımalarını ve araştırmanın metodolojik kısıtlılıklarını kapsamlı bir biçimde irdeleyecektir

Tartışma

Çalışmamızın sonuçları, Marc Prensky'nin (2001) Dijital Yerliler (Z Kuşağı) ve Dijital Göçmenler (X Kuşağı) teorisi için somut bir kanıt niteliğindedir. Z kuşağı örnekleminin %100'lük bir başarı oranıyla videonun sentetik doğasını teşhis etmesi, bu kuşağın dijital yerli kimliğinin doğal bir yansımasıdır. Prensky'nin kuramsal çerçevesinde vurguladığı üzere bu kuşak için teknoloji, sonradan kavranan teknik bir araç değil adeta bir ana dildir. Elde edilen başarıyı sadece geçmiş tecrübelerle açıklamak yetersizdir; bu durum, Z kuşağının dijital sahaya karşı geliştirdiği içgüdüsel septisizm ile doğrudan ilintilidir. Onlar için bir içeriğin gerçekliği, başlangıçta kabul edilen bir veri değil; aksine her dijital materyalin doğrulanması gereken bir hipotez olduğu varsayımı asıldır. Bu bulgu, Z kuşağının dezenformasyon taarruzlarına karşı daha dirençli bir bağıklık profili sergilediği yönündeki akademik görüşleri güçlü bir biçimde desteklemektedir.

X kuşağı örnekleminin başlangıç evresindeki sınırlı performansı, katılımcıların %65'inin içeriği otantik kabul etmesi ve bu grubun dijital göçmen statüsünün belirgin bir tezahürüdür. Prensky'nin kavramsallaştırmasında belirttiği üzere bu kuşak, dijital teknolojilerin gramerini sonradan öğrenmiş olup iletişim süreçlerinde hâlâ belirgin bir aksana sahiptir. Bu aksan, geleneksel medya mecralarına duyulan tarihsel güvenin, dijital platformlara ve özellikle video formatındaki içeriklere sorgusuzca transfer edilmesi şeklinde tezahür etmektedir. X kuşağı özneleri için video materyali, dijital manipülasyon çağında dahi sarsılması güç bir görsel kanıt ve hakikat referansı olma vasfını korumaktadır. Bu durum, teknolojik dönüşüme rağmen eski medya tüketim alışkanlıklarının bilişsel bir tortu olarak varlığını sürdürdüğünü teyit etmektedir.

Araştırmanın en iyimser verilerinden biri, X kuşağı özneleri üzerinde gerçekleştirilen deneysel müdahale safhasında somutlaşmıştır. Deepfake teknolojisinin işleyişine dair sunulan teknik bilgilendirmenin ardından, başlangıçta yanılıya düşen 13 katılımcıdan 8'inin kanaatlerini revize etmesi, dezenformasyon karşısındaki kırılabilirliğin statik bir kader olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bulgu, dijital okuryazarlık stratejilerinin yaşamsal önemini tescil etmektedir. X kuşağının dijital göçmen pozisyonunda olması, bu grubun bilişsel adaptasyon kapasitesinin zayıflığına değil; dijital evrenin kodlarını deşifre edecek doğru bir tercüme ve nitelikli farkındalık sürecine ihtiyaç duyduklarına işaret etmektedir. Tespit performansındaki bu ivmeli yükseliş, kompakt ve hedefe yönelik bilgilendirme faaliyetlerinin dahi, sentetik manipülasyonların toplumsal etkisini minimize etmede ne derece efektif bir enstrüman olabileceğini kanıtlamaktadır.

Bulgularımız, deepfake tespitinde iki farklı bilişsel mekanizmanın işlediğini ortaya koymuştur:

1. Teknik Tespit (Z Kuşağı): Z kuşağının başarısı, yüzün tanınır olup olmasından bağımsızdır. Onlar, içeriğin ne söylediğine bakmadan önce, nasıl görüldüğüne

odaklanmaktadır. Videodaki dijital kusurları, yapaylığı veya tuhaflığı fark etme becerileri daha yüksektir.

2. Bağlamsal Tespit (X Kuşağı): Videoyu fark eden 7 X kuşağı üyesi ise, tespiti teknik bir analizle değil, içerik analiziyle yapmıştır. Absürt kelimeler ve sosyal medyadaki benzer sahte videolar gibi geçmiş deneyimlere dayalı bağlamsal ipuçlarını kullanmışlardır.

Bu noktada, çalışmada bilinçli olarak tanınmayan bir yüzün kullanılması kritik bir metodolojik karardır. Tom Cruise örneğinde olduğu gibi eğer tanınan bir yüz kullanılsaydı, X kuşağı da muhtemelen bağlamsal tespit (Tom Cruise böyle davranmaz diyerek) yoluyla daha başarılı olacaktı. Ancak çalışmamız, sıradan vatandaş deepfake'lerinin özellikle X kuşağı için ne kadar inandırıcı olabileceğini ve onların savunma mekanizmalarını yani aşinalık ile nasıl kolayca aşabildiğini göstermiştir

Sonuç

Z kuşağı katılımcılarının tamamının tanınmayan bir kişiye ait yapay videoyu hatasız bir şekilde tespit etmesi, bu kuşağın dijital içeriklere karşı doğal bir şüphecilik geliştirdiğini kanıtlamaktadır. Teknolojiyle ayrılmaz bir bütün halinde büyüyen Z kuşağı için bir içeriğin gerçekliği kendiliğinden kabul edilen bir durum değildir. Tam tersine ispatlanması gereken bir varsayım niteliindedir. Bu kuşağın üyeleri için deepfake soyut bir korku kaynağı olmanın ötesinde, dijital ortamın sıradan bir parçası olarak kabullenilen ve teknik bir incelemeden geçirilebilen somut bir olgudur.

X kuşağı örnekleminin başlangıç evresinde sergilediği sınırlı başarı oranı, bu jenerasyonun görsel kanıta dayalı geleneksel medya güvenini dijital mecralara da transfer ettiğini kanıtlamaktadır. Söz konusu kuşak birimleri için deepfake yalnızca teknik bir manipülasyon değildir. Onlara göre deepfake gördüğüne itimat etme yönündeki köklü bilişsel reflekslerini temelinden sarsan epistemolojik bir şok mahiyetindedir. Bu durum, bireyin duyuşsal verilerine olan kadim güvenini zedeleyerek, hakikati ayırt etme yetisine yönelik derin bir kuşku iklimi inşa etmektedir. Araştırmada anonim bir simanın tercih edilmesi, literatüre katkı sunacak mahiyette kritik bir bulguyu açığa çıkarmıştır. X kuşağının sentetik içerikler karşısındaki kırılabilirliği sanılanın aksine popüler figürlerde değildir. Hakkında hiçbir bilişsel referans noktası bulunmayan sıradan birey deepfake'lerinde en belirgin halini almaktadır. Bu tablo, bahse konu teknolojinin ülke siyasetine yönelik dezenformasyon faaliyetlerinden ziyade bireysel güveni ve mahremiyeti hedef alan kişisel tehditler düzleminde, X kuşağı özneleri için ne derece yüksek bir risk potansiyeli taşıdığını somutlaştırmıştır.

Çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri, X kuşağının bu yeni teknolojiler karşısındaki zayıflığının kalıcı olmamasıdır. Deepfake teknolojisi hakkında yapılan kısa bir bilgilendirme sonrasında, videonun gerçek olduğuna inanan 13 katılımcıdan 8'inin bu fikrinden vazgeçmesi oldukça değerlidir. Bu durum asıl meselenin bir beceri eksikliği olmadığını, yalnızca bilgi azlığı ve farkındalık sorunu olduğunu açıkça kanıtlamıştır. Doğru yönlendirme yapıldığında, X kuşağının dijital sahtekarlıkları ayırt etme konusunda ne kadar hızlı yol alabildiği bu sonuçla somut bir şekilde görülmektedir.

X Kuşağı, medya okuryazarlığı projeleri hazırlanırken, X kuşağının interneti sonradan öğrenen bir grup olduğu ve eski alışkanlıklarına bağlı kaldığı unutulmamalıdır. Bu eğitimlerde, Z kuşağındaki gibi teknik ayrıntılar yerine gördüğüne inanma düşüncesini sorgulatan ve videolardaki mantıksız ifadeler gibi ipuçlarını yakalamayı öğreten yöntemlere ağırlık verilmelidir. Z kuşağı, sahte içerikleri teknik kusurlarından yakalama konusunda çok yetenekli olsa da bu durum onların her türlü aldatmacaya karşı tamamen korunaklı olduğu anlamına gelmez. Bu kuşağa yönelik eğitimler sadece sahteyi ayırt etmek ile sınırlı kalmamalıdır. Bunun yerine, yalanın kimlere fayda sağladığı ve post-truth çağında gerçeğin ne kadar değerli olduğu gibi konularda daha derin düşüncelerini sağlayacak eğitimlere odaklanılmalıdır. Sosyal medya mecraları ve teknoloji firmaları, sadece sahte içerikleri bulan bilgisayar yazılımları geliştirmekle yetinmemelidir. Bunun yanı sıra, özellikle X kuşağının kolayca fark edebileceği ve anlayabileceği uyarı işaretleri ile basit ekran tasarımları oluşturmalıdır.

Finansal Destek / Financial Support

This research did not receive any financial support.
Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Kaynakça

- Aydemir, M. (2025). Sosyal bilimlerde yapay zekâ çalışmalarına yönelik kapsam taraması: DergiPark veritabanı örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 327-347. <https://doi.org/10.52642/susbed.1623364>
- Aytaş, M., & Parsa, A. (2014). Yeni gerçeklik: Dijital yerliler ve göçmenlerle 21. yüzyıl okuryazarlığında birleşmek. In Z. B. Akıncı Vural (Ed.), *Dijital panorama: Bilgi iletişim teknolojilerinde son gündem*.
- Aytaş, M. (2024). Ağ Toplumu ve Dijital Medyada Ontoloji, Zaman/Mekân Kavramlarını Yeniden Okumak. *The Journal Of Academic Social Science*, 37(37), 399-409.
- Belen, N., & Yalçın, N. (2025). Deepfake teknolojisi ve ceza hukuku: Ses ve görüntü manipülasyonlarından doğan cezai sorumluluk. *International Strategic Research Journal*, 10(2), 202-228. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.1620843>

- Çiçek, H. K., & Yalçın, N. (2024). Is deepfake a threat or an opportunity? *EuroAsia Journal of Applied Sciences*, 11, 32.
- Demircan, B. (2021). Gördüğün her şeye inanma: Derin sahte çalışmalarını üzerine bir doküman analizi. *İletişim*, 6(13).
- Goodfellow, I. J., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., Courville, A., & Bengio, Y. (2014). Generative adversarial nets. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 27, 2672–2680.
- Gupta, R., Jain, R., Khandelwal, S., & Agrawal, A. (2022). Deepfake generation and detection: State-of-the-art, taxonomy, and future directions. *Artificial Intelligence Review*.
- Güneş, A. (2025). Deepfake'in elektronik ortamda yapay zekâ tabanlı kimlik doğrulama sürecine etkisi. *Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK Dergi)*, 3(1).
- Harris, D. A. (2019). Deepfakes: False pornography is here and the law cannot protect you. *Duke Law & Technology Review*, 17(1), 99–127.
- Keyes, R. (2004). *The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life*. Delidolu Yayıncılık.
- Mumcu, B. (2024). *Deepfake: Gerçeklik algısını temelden sarsan teknoloji*. <https://api.batuhanmumcu.com.tr/uploads/publication/ekler/deepfake-makale.pdf>
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2021). The psychology of fake news. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(5). [https://www.cell.com/trends/cognitive-sciences/fulltext/S1364-6613\(21\)00051-6](https://www.cell.com/trends/cognitive-sciences/fulltext/S1364-6613(21)00051-6)
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*. MCB University Press.
- Rini, R. (2017). The problem of false belief in the public sphere. *The Philosopher's Magazine*, 79, 24–30.
- Rubin, V. L. (2019). Disinformation and misinformation triangle: A conceptual model for fake news epidemic, causal factors and interventions. *Journal of Documentation*, 75(5), 1013–1034.
- Schick, N. (2020). *Deepfakes: The coming infocalypse*. Hachette UK.
- Sweller, J. (2010). Element interactivity and intrinsic, extraneous and germane cognitive load. *Educational Psychology Review*, 22(2), 123–138. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10648-010-9128-5>
- Turan, S. G. (2025). Deepfake teknolojisi, siber şiddet ve dijital iletişim: Etkileşimli tehditler ve toplumsal sonuçlar. *NOHU İfad*, 4(1).
- Vraga, E. K., & Tully, M. (2021). News literacy, social media behaviors, and skepticism toward information on social media. *Information, Communication & Society*, 24(2), 150–166.

Yıldırım, G. (2025). *Transformer-based deepfake detection methods* (Tez No. 932065). Boğaziçi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yüçetürk, C. (2024). *Post-truth çağda yeni medyada gerçeklik*. Karadeniz Kitap.